

Planul lucrării

Prefață	7
Lista articolelor	9
Prezentarea autorilor	14
Corpus	19
Index nominum	873
Index rerum	877

O revoluție epistemologică inițiată de un progres tehnic

„Utilizarea unui computer implică abandonarea oricărei tehnici concepute înainte de apariția calculului automat. Spun tehnică, nu știință: principiile, geometrice sau algebrice, ale programelor noastre îi erau cunoscute lui Laplace acum 150 de ani” (Benzécri *et al.*, 1973, vol. 2, 15). Capacitatea de a executa, în doar câteva secunde, secvențe lungi de operații complexe care, înainte, ar fi necesitat câteva săptămâni de manipulari și calcule a bulversat condițiile de muncă ale cercetătorilor și a antrenat modificări profunde ale mentalităților și practicilor, așa încât unii autori vedeau în ea un salt istoric cantitativ și calitativ pentru statistică: „Mărirea potențială a volumului și vitezei nu face decât să sporească posibilul, a cărui natură se schimbă. [...] Computerul depășește aspectul cantitativ: el schimbă calitatea cerințelor” (Fénelon, 1981, 104).

Istoricii analizei de date subliniază faptul că principiile statistice pe care aceasta le utilizează erau cunoscute de mult timp (Benzécri, 1982; Drosesbeke și Tassi, 1997, 89-95; Lebart *et al.*, 2000, *passim*); lipseau doar mijloacele tehnologice care să permită aplicarea lor cu ușurință (Fénelon, 1981, 68-69). Costul ridicat al celei mai neînsemnate aplicații statistice (fie de tratament sau de calcul) îi obliga pe cercetători să apeleze cu greu la acestea. În consecință, ei depuneau un efort deosebit în elaborarea de ipoteze și modele teoretice pe care metodele statistice urmau să le verifice sau să le respingă (teste de semnificație); în plus, trebuiau să-și limiteze calculele la un număr restrâns de variabile, având ca obiect o populație de mărime redusă (Bouroche și Saporta, 2002, 3; Cibois, 1984, 9-10).

Fiindcă informatica le-a oferit mijloacele de a repeta cu ușurință aceste tratamente, de a le aplica unor ansambluri importante de variabile și indivizi și de a exprima rezultatele lor sub formă de grafice, cercetătorii și-au modificat treptat modul de abordare a datelor cantitative. Eliberați de obligația de a elabora înaintea oricărui tratament un ansamblu structurat de ipoteze și de a anticipa efectele acestora asupra datelor, ei pot acum, dacă vor, să adopte o abordare mai euristică, ce constă în examinarea datelor din perspective diferite, în funcție de ipotezele în curs de elaborare, și să construiască modele explicative pe măsură ce analizează datele; astfel, raționamentul ipotetico-deductiv face loc unei abordări mai

experimentale, ce avansează oarecum prin încercări și erori.

Obiectivele analizei de date

„Analiza de date se aplică unor rezultate statistice brute, propunându-și să faciliteze manipularea acestora; ea se situează imediat în aval de producerea acestor rezultate și direct în amonte de prezentarea lor literară pe care o pregătește, de raționamentele probabiliste [...] care se pot efectua asupra lor și de studiile cu adevărat economice, sociologice sau de altă natură pe care rezultatele le pot alimenta” (Volle, 1981, 9). Acestea sînt obiectivele oricărei statistici descriptive, și anume de a explica diversitatea simplificînd-o și schematizînd-o (Lebart *et al.*, 2002, 1).

Această simplificare se poate efectua printr-o selectare a elementelor considerate deosebit de semnificative sau prin condensarea informației sub formă de factori abstracți sau indici numerici. O asemenea simplificare antrenează, în mod obligatoriu, o sărăcire a datelor: „Ceea ce se cîștigă din punct de vedere operațional se pierde în precizie” (Fénelon, 1981, 100). În plus, constringerile inerente anumitor metode creează artefacte cum ar fi modificarea parțială a datelor originale sau deformarea locală a structurii lor. Din aceste motive, se recomandă multiplicarea punctelor de vedere fără a se mulțumi cu o singură descriere.

În cazul cel mai simplu, dar și cel mai des întîlnit, datele pe care sociologii trebuie să le analizeze au forma unui tabel în care se încrucișează o populație de indivizi cu un ansamblu de variabile. Fiecare casetă a acestei „matrice a datelor” corespunde unei caracteristici a unui individ (un răspuns la o întrebare de anchetă, o informație de ordin administrativ). Pentru a-l face inteligibil, acest tabel poate fi simplificat în două moduri: fie prin schematizarea informațiilor privitoare la indivizi elaborînd o tipologie, fie prin condensarea structurii care leagă variabilele între ele, de exemplu, sub formă de factori.

Clasificarea automată a tipologiilor

Alcătuirea unei tipologii constă din regruparea într-un singur tip a tuturor indivizilor care se aseamănă. Cvasitotalitatea programelor de clasificare automată, a căror finalitate o reprezintă, comportă două serii de operații distincte: definirea

unei măsuri de asemănare între indivizi și constituirea grupurilor de indivizi care se aseamănă.

Pornind de la o „matrice de date”, se poate defini o măsură de asemănare între doi indivizi într-o infinitate de moduri (*ibidem*, 121-125). Procedeu cel mai simplu, descris de M. Adanson încă din secolul al XVIII-lea, constă în enumerarea trăsăturilor pe care cei doi le au în comun. Prin urmare, cu cât au mai multe trăsături în comun, cu atât ei se vor asemăna mai mult. Există și alți indici de asemănare, cu formule mai complexe, dar chiar și cea mai simplă procedură îi oferă cercetătorului o posibilitate mare de inițiativă. De exemplu, el trebuie să decidă modul în care va lua în considerare, în calculul indicelui, proximitatea semantică a două răspunsuri (cum ar fi „total de acord” și „oarecum de acord”) la aceeași întrebare; sau poate chiar să aleagă dacă să acorde mai multă importanță anumitor variabile în evaluarea gradului de asemănare (pondere diferențială).

Gruparea indivizilor în funcție de asemănările dintre ei poate lua mai multe forme. Cele mai răspândite prezentări sînt: împărțirea populației în clase separate sau clasificarea arborescentă (ierarhică); însă este posibil să se obțină și grupări în clase încrucișate (unii indivizi hibridi aparțin mai multor tipuri) sau chiar studiul populației în grupuri mici de indivizi foarte „tipici”, fără a-i clasifica astfel pe toți indivizii (Diday și Lebart, 1977, 23-25).

Cel mai utilizat algoritm de împărțire este cel de agreare în jurul unor „centre mobile”, propus de Forgy în 1965 și apoi perfecționat de Diday în cadrul programelor sale de *mulțimi dinamice*. Procesul presupune trei etape: 1. se selecționează atâtea grupuri de indivizi din cadrul populației („nuclee”) cîte tipuri dorim să obținem; 2. apoi se repartizează fiecare individ în nucleul de care se apropie cel mai mult; 3. în fine, se calculează centrul gravitațional al fiecărui dintre grupurile astfel obținute. Aceste centre gravitaționale devin noi nuclee, după care se reiau ultimele două etape, pînă cînd se ajunge la o împărțire stabilă.

Această metodă subtilă, ce permite clasificarea rapidă a unui număr mare de indivizi, prezintă două inconveniente: rezultatele depind de alegerea inițială a „nucleelor” și se poate întimpla să se obțină mai puține grupuri decît s-a urmărit. De aceea se recomandă să se efectueze mai multe aplicații diferite ale algoritmului și să se examineze „forme puternice”, adică rezultatele rămase neschimbate de la o aplicație la alta (Bouroche și

Saporta, 2002, 51-54; Lebart *et al.*, 2002, 148-152).

Clasificările arborescente își au sursa în clasificările din cadrul științelor naturale. Ele corespund grupurilor încastate: indivizii care se aseamănă cel mai mult sînt reuniți în grupuri foarte mici, apoi aceste grupulețe sînt reunite în grupuri mai mari și așa mai departe, pînă cînd nu mai rămîn decît două grupuri. Ultimele două grupuri sînt reprezentate grafic sub forma unui arbore inversat. Cu cît grupurile sînt mai mici, cu atât ele sînt mai omogene și cu atât sînt mai numeroase (și invers). Scopul acestor tipologii este de a-i permite cercetătorului să aleagă numărul de tipuri pe care le dorește.

În practică, aceste metode de *clasificare ierarhică ascendentă* (CIA) duc la o deformare a proximităților (similarităților) dintre indivizi. Aceasta este ușor de explicat. Deși este ușor de grupat doi indivizi pe baza gradului lor de asemănare, încadrarea unui individ izolat într-un grup constituit poate ridica probleme: cum se va evalua gradul lui de asemănare cu grupul dacă el este mai asemănător unui individ din grup decît altuia? Algoritmii obișnuiți propun trei variante de evaluare: cu ajutorul celui mai ridicat indice, al celui mai scăzut sau al celui mediu. În funcție de procedura aleasă, se ajunge la arborescențe diferite, unde se recomandă să se caute structurile stabile înainte de orice tentativă de interpretare.

Există și alte metode de clasificare, cum ar fi clasificarea prin separări succesive (clasificare ierarhică descendentă) sau chiar metoda hibridă, care reunește centrele mobile și CIA (*hybrid clustering*; Lebart *et al.*, 2002, 177), însă utilizarea lor este mai puțin răspîndită. De altfel, și alte metode de analiză a datelor pot conduce la tipologii, chiar dacă nu acesta este obiectivul lor principal. Este cazul segmentării sau chiar al analizei factoriale a corespondențelor. Această ultimă metodă poate chiar să contribuie la definirea unor tipuri ideale (Cibois, 1984, 139). În fine, dacă s-a elaborat o tipologie pe o anumită populație și se dorește a fi aplicată pe o altă populație, aceasta se face prin intermediul *analizei discriminante*, care permite ca indivizii să fie încadrați în tipurile existente (Lebart *et al.*, 2002, 251-252).

Condensarea variabilelor în factori

„Metodele factoriale își propun să furnizeze reprezentări sintetice ale unor vaste ansambluri

de valori numerice, în special sub forma unor vizualizări grafice. În acest scop, se încearcă o reducere a dimensiunilor tabelului de date printr-o reprezentare a asocierilor între indivizi și între variabile în spațiul dimensiunilor reduse” (*ibidem*, 13).

În forma sa inițială (*analiza prin componente principale* – ACP), analiza factorială se inspiră din lucrările statisticianului K. Pearson (1901). Ea a fost utilizată (și perfecționată) de către psihologi, în special de Spearman (1904) și Thurstone (1931). Obiectivul lor era să identifice, pornind de la măsuri psihometrice (rezultate ale testelor), factorii corespunzători aptitudinilor intelectuale (factorul G al lui Spearman și factorii comuni și specifici ai lui Thurstone).

În prezent, ACP se utilizează dintr-o perspectivă descriptivă, pentru a înlocui un număr mare de variabile observate cu un număr mic de variabile construite (factori). Se consideră, de exemplu, două variabile numerice cum ar fi notele obținute de către elevii unei clase la franceză și engleză. Dacă fiecare elev este reprezentat printr-un punct pe un grafic ale cărui coordonate sînt notele la cele două materii, se obține o mulțime (un nor) de puncte. Dar este posibil să se utilizeze și alte coordonate pentru a descrie acest nor. De exemplu, se pot trasa două drepte ce trec prin centrul norului și formează un unghi drept între ele în orice direcție; apoi li se atribuie elevilor note arbitrare pe aceste coordonate. Se arată că, pornind de la aceste note arbitrare, se pot afla din nou notele inițiale ale fiecărui elev fără vreo pierdere de informație.

Dacă nu există nici o relație între reușita la fiecare dintre cele două materii, atunci norul are formă de cerc; dar dacă are formă ovală, cele două note sînt cu atît mai corelate cu cît forma este mai alungită. Pearson a propus să se coreleze o dreaptă cu punctele cele mai alungite ale norului observațiilor și a demonstrat că notele aflate pe această dreaptă permit să se afle cu oarecare aproximație notele de origine, cu atît mai precis cu cît notele sînt mai puternic corelate între ele. Astfel, celor două variabile inițiale li s-a substituit o dimensiune unică (*factor*), care în final a putut fi interpretată ca aptitudine pentru disciplinele literare. O a doua dreaptă ortogonală ar permite să se regăsească întreaga informație inițială, însă contribuția sa informativă ar fi mai redusă decît a celei corespunzînd primei dimensiuni. Prin urmare, dacă se dorește o evaluare

globală a reușitei elevilor la materiile literare, factorul cel mai important este un rezumat bun.

Toate metodele factoriale se bazează pe acest raționament. Ele își propun să condenseze într-un număr mic de dimensiuni abstracte (*factori*) informația adusă de un număr mare de variabile, începînd cu definirea dimensiunii care rezumă un maximum de informație (primul factor), apoi cu cea care rezumă maximum de informație rămasă și așa mai departe. Ele acționează așadar prin aproximări succesive (Cibois, 1984, 60-67; Lebart *et al.*, 2002, 185-186). Fiindcă factorii sînt organizați în ordine descrescătoare în funcție de aportul de informație, utilizatorul se poate mulțumi cu primii patru sau cinci factori pentru a rezuma cea mai mare parte a informației conținute în datele sale; se poate întîmpla ca acesta să nu utilizeze decît planul primilor doi factori, ceea ce ar constitui „cel mai bun compromis posibil față de un criteriu de ajustare a unui spațiu cu d dimensiuni” (Diday, 1977, 20).

ACP nu se aplică decît variabilelor numerice (măsurabile). Pentru a comprima un tabel de frecvențe (tabel încrucișat), se recurge la *analiza factorială a corespondențelor* (AFC), intuită de L. Guttman încă din 1941 și elaborată de J.-P. Benzécri începînd din 1962 (Droesbeke și Tassi, 1997, 91, 95; Fénelon, 1981, 69); aceasta „înlocuiește un tabel greu de citit cu unul mai ușor de citit reprezentînd o aproximare bună a celui alt” (Cibois, 1983, 5). *Analiza corespondențelor multiple* (ACM) este o extensie a AFC cu tabele avînd mai mult de două dimensiuni (Lebart *et al.*, 2002, 68, 295-298). Principiul său a fost enunțat de L. Guttman încă din 1941 (*ibidem*, 108).

Toate programele de analiză factorială propun soluții grafice, de materializare a planurilor definite de doi factori. În ACP, fiecare punct reprezintă un individ; în AFC, punctele de pe aceste planuri reprezintă simultan două ansambluri distincte: primul este totalitatea liniilor tabelului de origine, iar al doilea este totalitatea coloanelor aceluiași tabel (Bouroche și Saporta, 2002, 94; Lebart *et al.*, 2002, 67). De altfel, este posibil să se ilustreze pe grafice, pe lingă *variabilele active*, utilizate pentru comprimarea în factori, *variabilele ilustrative*, care pot ajuta la interpretarea rezultatelor.

„Este evident că interpretarea acestor grafice necesită o mare experiență și o prudență deosebită” (Diday și Lebart, 1977, 21). Fiindcă este vorba de proiectarea pe două dimensiuni a unui nor de

puncte multidimensionale, distanțele reale dintre aceste puncte sînt mai mult sau mai puțin modificate, iar interpretarea trebuie să țină cont, printre altele, de calitatea reprezentării acestor distanțe în plan. De aceea, analiza corectă a graficelor presupune luarea în calcul a totalității informațiilor furnizate de programe.

Analiza relațiilor dintre variabile

Metodele factoriale și cele de clasificare automată au în comun faptul că nu fac distincție, pe plan epistemologic, între variabilele luate în calcul în analiză (variabile active). În schimb, statisticile „clasice” (inferențiale sau „de confirmare”) presupun cel mai adesea un model explicativ *a priori* fenomenului studiat. Modelul cel mai simplu distinge efectele (variabile „de explicat”, „dependente” sau „endogene”) de cauzele lor posibile (variabile „explicative”, „independente” sau „exogene”). Modelele mai elaborate introduc „variabile intermediare”, deopotrivă cauze și efecte, chiar și „variabile latente”, factori subiacenți a căror existență este presupusă fără a putea fi măsurată direct. Programele de analiză a datelor includ majoritatea metodelor clasice fondate pe astfel de modele.

Dacă „variabila de explicat” este unică, se încearcă o estimare a influenței pe care se presupune că fiecare dintre variabilele explicative o are asupra ei; metoda aleasă depinde de natura „variabilelor explicative” și de structura modelului explicativ. Pentru variabilele continue se utilizează *regresia (simplă, parțială sau multiplă)*, al cărei principiu provine de la Pearson; pentru variabilele nominale, *analiza varianței* (datorată lui R. Fisher, puțin după 1920), *regresia logistică* sau modelele *log-liniare* (care își au originea în studiul mobilității sociale, după Powers și Xie, 2000, II-12); pentru variabilele mixte, *analiza covarianței*. Unul dintre scopurile acestor metode este identificarea efectelor datorate influenței reunite a mai multor „variabile explicative” asupra „variabilelor de explicat” (efecte de interacțiune).

Pe de altă parte, în 1964, Sonquist și Morgan au pus la punct o variantă a acestor proceduri, sub numele de metode de *segmentare*, prin realizarea unei descompuneri pas cu pas a influenței „variabilelor explicative” asupra unei „variabile de explicat” avînd două valori (sau dihotomizată).

Pentru a descrie relațiile statistice care leagă între ele ansamblul „variabilelor explicative” și

mai multe „variabile de explicat”, s-a recurs la *analiza canonică*, generalizare a regresiei multiple, a lui Hotelling (1936). Pentru modele explicative mai complexe, se poate utiliza *analiza cauzală (path analysis)* dacă se introduc variabile „intermediare” (Boudon, 1971) sau abordările de tip LISREL dacă se presupune existența unor „variabile latente” între „variabilele explicative” și cele „de explicat”.

Evoluția analizei de date

Evoluția analizei de date depinde de trei serii de factori. În primul rînd, de creșterea performanței computerelor, care permite examinarea unui volum de date din ce în ce mai mare, precum și automatizarea unor operații tot mai complexe.

A doua serie de factori este elaborarea unor programe noi datorită progreselor din statistică, dar și prin combinarea sau înlănțuirea metodelor existente. Acesta este, de exemplu, cazul celui *hybrid clustering* deja menționat sau al programelor Tri-deux (Cibois, 1984), care, înainte de orice alt tratament, comprimă datele prin analiză factorială. Pe de altă parte, inteligența artificială a dat naștere procesului de *data mining*, care „include o modalitate automată de utilizare a metodelor de analiză a datelor” (Jambu, 1999, 6).

În fine, dezvoltarea analizei de date este tributară formării utilizatorilor săi potențiali. Utilizatorii informați pot sta la originea unor cerințe noi, suscitînd cercetări noi în domeniul statisticii, cum a fost cazul în trecut (Desrosières, 1997, 13). Mai mult, formarea unor utilizatori competenți ai analizei de date – cu alte cuvinte, conștienți de potențialitățile, dar și de limitele acestor metode – începe prin răspîndirea regulilor de bună folosire a acestora.

Aceste reguli au fost enunțate de către statisticieni încă de la începutul analizei de date. Ele corespund revoluției epistemologice începute: „Strict vorbind, analiza de date îl invită pe cel care practică o disciplină X la o operă de știință experimentală într-o disciplină nouă, necunoscută, o încrucișare între disciplina X și statistica nou-redefinită” (Fénelon, 1981, 74).

Recomandarea principală (precum și cel mai puțin urmată) este „multiplicarea punctelor de vedere”. Pentru aceasta, se recomandă să se moduleze alegerea variabilelor active, să se utilizeze simultan mai multe metode, să se exploreze mai multe opțiuni oferite de programe, și chiar să se observe incidența diverselor codificări:

„Operațiile de codificare și recodificare constituie 90% din munca reală a Analizei de Date și 999% din caracterul arbitrar al rezultatelor” (Fénelon, 1981, 110).

A doua recomandare este de a învăța să se interpreteze rezultatele analizelor și să se citească corect graficele, pentru a elimina artefactele induse de metodă (Diday și Lebart, 1977, 22), și să se identifice din date structurile stabile (invariantele).

A treia recomandare este „reîntoarcerea la date” pentru a valida, interpreta și comunica rezultatele. Validarea rezultatelor și, prin urmare, posibilitatea de a le generaliza reprezintă încă, în prezent, punctul slab al analizei de date, în pofida recursului la metode de simulare, de exemplu (Lebart *et al.*, 2002, 382-385). De aceea, „este [...] important să se poată demonstra rezultatele cu ajutorul celor mai simple metode” (Cibois, 1984, 134), cum ar fi cea a tabelelor încrucișate, și să se revină la statisticile „clasice” pentru a le valida. Departate de a li se opune, abordarea descriptivă (de explorare) și cea inferențială (de confirmare) sînt de fapt complementare (*ibidem*, 209).

➤ BENZÉCRI J.-P. *et al.*, *L'Analyse des données*, Paris, Dunod, 1973, 2 vol. : *Histoire et préhistoire de l'analyse des données*, Paris, Dunod, 1982. – BERTIER P., BOUROCHE J.-M., *Analyse des données multidimensionnelles*, Paris, PUF, 1975. – BOUDON R., *Les Mathématiques en sociologie*, Paris, PUF, 1971. – BOUROCHE J.-M., SAPORTA G. (1980), *L'Analyse des données*, Paris, PUF, 2002. – CIBOIS P., *L'Analyse factorielle*, Paris, PUF, 1983 ; *L'Analyse des données en sociologie*, Paris, PUF, 1984. – DESROSIÈRES A., *Les Apports mutuels de la méthodologie statistique et de la sociologie*, Actes des Journées de méthodologie statistique, 11-12 decembrie 1996, Paris, INSEE, 1997. – DIDAY E., LEBART L., „L'analyse des données”, *La Recherche*, 1977, 74, 15-25. – DROESBEKE J.-J., TASSI P. (1990), *Histoire de la statistique*, Paris, PUF, 1997. – FÉNELON J.-P., *Qu'est-ce que l'analyse des données ?*, Paris, LEFONEN, 1981. – JAMBU M., *Introduction au data mining : analyse intelligente des données*, Paris, Eyrolles, 1998. – LEBART L., MORINEAU A., PIRON M. (2000), *Statistique exploratoire multidimensionnelle*, Paris, Dunod, 2002. – POWERS D.A., XIE Y., *Statistical Methods for Categorical Data Analysis*, San Diego, Academic Press, 2000. – VOLLE M., *Analyse des données*, Paris, Economica, 1981.

Jean-Paul GRÉMY

→ Anchetă; Interviu; Lazarsfeld; Matematici și sociologie; Tipologie

DAVY Georges (1883-1976)

Elev al Școlii Normale, agregat în filozofie și colaborator al revistei *L'Année sociologique* începînd cu volumul II (1910), Davy profită de scrierile și cursurile lui M. Mauss despre *potlatch* anterioare *Eseului despre dar* (1925) și prezintă, pentru prima dată în Franța în cadrul unui text extins, teza sa de doctorat în litere (1922), practica darului ceremonial cu bază ostentativă observată de F. Boas la populația kwakiutl de pe coasta nord-vestică a Statelor Unite. Davy a făcut din *potlatch* forma embrionară a contractului și, în alte două lucrări (1923 și 1924a), a descris-o ca pe un element de individualizare a puterii în societățile cu organizare totemică evoluată. Intrat în învățămînt și în administrația universitară, mai întîi la Dijon, apoi la Rennes și, în fine, la Sorbona, unde a fost profesor de sociologie între 1944 și 1955, Davy a revenit asupra subiectului cu care debutase în 1911, expunerea gândirii lui Durkheim din care a încercat să extragă o teorie a sentimentelor morale (1939) și să susțină în mai multe reprize următoarele două idei: nu există contrast între sociologie și istorie cu condiția ca istoria să compare și sociologia să acorde prioritate studiului cauzelor în raport cu studiul funcțiilor; de asemenea, este posibilă (și dezirabilă) o alianță între sociologie și psihologia socială sau colectivă (1924b, 1931, 1949, 1973).

• Émile Durkheim. *Choix de textes avec étude du système sociologique*, Paris, Michaud, 1911 ; *La Foi jurée. Étude sociologique du problème du contrat*, Paris, Alcan, 1922 ; *Des clans aux empires. L'organisation sociale chez les primitifs et dans l'orient ancien*, Paris, La renaissance du livre, 1923 (cu A. MORET) ; *Éléments de sociologie. I: Sociologie politique*, Paris, Delagrave, 1924a ; „La sociologie”, în G. DUMAS (ed.), *Traité de psychologie*, Paris, Alcan, 1924b, vol. 2, 765-810 ; *Sociologues d'hier et d'aujourd'hui*, Paris, Alcan, 1931 ; „Les sentiments sociaux et moraux”, în G. DUMAS (ed.), *Nouveau traité de psychologie*, Paris, Alcan, 1939, t. 6, fasc. 2, 153-240 ; „L'explication sociologique et le recours à l'histoire d'après Comte, Mill et Durkheim”, *Revue de métaphysique et de morale*, 1949, 54, 333-361 ; *L'homme, le fait social et le fait politique*, Paris/Haga, Mouton, 1973.

➤ BESNARD Ph., „Un conflit au sein du groupe durkheimien. La polémique autour de *La Foi jurée*”, *RFS*, 1985, 26, 247-255. – LACOMBE O., *Notice sur la vie et les travaux de Georges Davy*, Paris, Institut de

France / Firmin-Didot (1978). – STOETZEL J., „Georges Davy”, *RFS*, 1976, 17, 157-163.

Massimo BORLANDI

→ *Année sociologique* (Școala de la ~); Schimb social

DECIZIE

Cuvîntul *decizie*, provenit din vocabularul juridic, este echivalentul cuvîntului latin *decisio* și reprezintă acțiunea de a tranșa o chestiune dezbătută, dar și un aranjament sau o tranzacție. Decizia face trimitere la un act voluntar, la alegerea unei părți. Este vorba așadar despre inițiativa unui agent care, confruntat cu mai multe opțiuni, orientează în mod deliberat cursul lucrurilor într-o direcție mai mult decît în altele posibile. Noțiunea joacă un rol important în științele sociale atunci cînd este vorba despre a înțelege apariția faptelor sociale pornind de la alegeri raționale sau inteligibile făcute de indivizii în cauză. „Teoria deciziilor”, care și-a luat avînt începînd cu secolul al XVII-lea, joacă de acum un rol esențial în explicarea fenomenelor sociale avansate conform metodologiei individualiste care conduce la încercarea de a reconstitui condițiile deciziilor luate de actori și motivele accesibile acestora.

Utilizările moderne ale conceptului de decizie

Alegere și decizie. – Cuvintele *decizie* și *alegere* sînt deseori utilizate cu sens interschimbabil. Totuși, decizia presupune de obicei o deliberare și chiar o conformare la anumite norme de alegere. Cuvîntul *alegere*, pe de altă parte, este deseori utilizat în științele sociale pentru a desemna un oarecare proces de selectare a uneia sau mai multor opțiuni din cadrul unui ansamblu mai larg cum ar fi, de exemplu, „alegerile colective” care nu pot fi imputate unui alegător anume. Acesta este, de pildă, cazul alegerilor politice: pornind de la preferințele mai multor persoane, are loc o selecție a candidaților. În primul tur, poate avea loc o primă selecție completată prin alegerea unui candidat unic în al doilea tur.

În descrierea și explicarea conduitei umane, decizia poate lua forma unei instanțe unice sau a unui „arbore de decizie”, indicînd alegerile ce trebuie făcute în diverse momente, în mai multe eventualități. Dacă decizia nu poate fi luată într-un moment inițial unic al problemei considerate,

mai ales fiindcă trebuie aflate și utilizate ulterior elemente de informație noi, se vorbește despre decizie „secvențială”, iar raționamentul devine „dinamic”.

Rezoluție, decizie și rezultate. – Utilizarea științifică nu exclude „lipsa unei decizii”. Se admite faptul că o regulă de decizie poate trata pe picior de egalitate mai multe opțiuni, între care se spune atunci că există *indiferență*. De altfel, în limba curentă, decizia se referă uneori, prin metonimie, la rezultatele unui act deliberat. În schimb, utilizarea științifică este marcată de preocuparea de a opera o distincție clară între decizie, evenimentele incerte care afectează rezultatele și rezultatele respective (Jeffrey, 1965).

Analiza deciziei permite, cel mai adesea, echivalența între alegerea rațională și selectarea unei acțiuni ce produce un maximum de satisfacere a preferințelor subiective. Acesta este principiul „raționalității instrumentale”. Norma conform căreia valoarea acțiunilor trebuie estimată doar în funcție de rezultate constituie postulatul „consecvențialist”.

Originile moderne ale analizei deciziei. – Analiza modernă a deciziei se distinge prin atenția acordată coerenței în clasamentul opțiunilor și raporturilor dintre acțiuni și preferințele subiective pe care acestea le satisfac (Picavet, 1996).

Acest tip de abordare își are rădăcinile în Antichitate, mai ales în analiza aristoteliană a prudenței și, în epoca modernă, în filozofia lui Hobbes, mai precis în descrierea comportamentului egoist al oamenilor motivați de propriul lor interes. La Hume (în *Tratatul despre natura umană* și *Disertație despre pasiuni*) se găsește modelul unei determinări strîns legate de acțiune prin două elemente străine unul de celălalt: convingerile și pasiunile. În cadrul teoriei pasiunilor, pasiunile mixte de speranță și teamă conduc la analiza alegerii în incertitudine. Decizia rațională se rezumă atunci, potrivit unei concepții numite mai tîrziu „instrumentală”, la a servi mai bine pasiunile (interesele subiective) alegînd conduita potrivită conform convingerilor avute. Această schemă de bază va avea o influență importantă asupra posterității. Încă se mai pune sub semnul întrebării statutul exact al doctrinei lui Hume: s-a căutat în ea o anticipare a teoriei moderne a speranței de utilitate sau o logică a pasiunilor ireductibilă la această teorie (Lapidus, 2000).